KRITIKA

Határ Győző „irodalomtörténete"

Szerencsés alkotó, aki hiányait, korlátait, netán sorscsapásait erénnyé és értékké tudja szublimálni. Határ Győző Szentkuthy Miklóssal kapcsolatban mondja: „A Rákosi-rendszer napjaiban ő is szilenciumot kapott, más kérdés, hogy a mentőövként kidobott *modus vivendi* megint csak a magyar irodalom nyeresége lett: ekkor írta életrajzi regényremekléseit Mozartról, Haydnról, Händelről." Határ Győző számára is pályája egy szakaszán ilyen „mentőövként kidobott modus vivendi" volt a kritikaírás. Maga mondja el könyve „fejcsóváló utószavában": hiába írta Londonban évtizedeken át regénymonumentumait, hiába küldte Magyarországra nagy számban ezeket az aranyozott kötésű, terjedelemre is súlyos könyveket, munkássága visszhangtalan maradt, szépírói működését a hazai kritika figyelemre se méltatta, nevét nyomtatásban le nem írták. Akit a főkapun – a hivatalosak között – nem engednek a lakomára terített asztalhoz, belopózik – a választottak számára – nyitva hagyott kiskapun. Határ Győző számára a hatvanas évek elején váratlanul lehetőség nyílik, hogy az angol rádió magyar nyelvű adásai számára, majd a müncheni Szabad Európa Rádiónál rendszeresen kritikát írjon magyar könyvekről. Határ Győző ezt a lehetőséget fordította javára, a kritikaírás módot adott számára a magyar irodalomban való megkapaszkodásra, a kritikaírás „gályapadját" az élő irodalom „laboratóriumává" változtatta.

Az anyag jó harminc év alatt több száz recenzióra szaporodott. Ennek válogatta ki Lakatos István mintegy egyharmadát – kilencvennyolc szerző mintegy száznyolcvan művéről szóló kritikát, „kiselőadást" –, és rendezte el a szerzők nevének ábécé rendje szerint hatodfélszáz nagy alakú könyvoldalon. A méretek érzékeltetésére vegyük hozzá, hogy a könyvben előforduló személyneveket – tehát azokat, akik valami módon „a lét házába", a Határ Győző-i halhatatlanságba kerültek – a kötet végén található névmutató két hasábban tizennégy könyvoldalon sorolja föl. Mindez a szerző mindenre kiterjedő figyelmét, érdeklődésének tágasságát is bizonyítja. Ez a figyelem elsősorban az élő irodalomra irányul: azok közül, akik a kritika megírása idején már meghaltak, csupán Dsida Jenő és Szabó Lőrinc szerepel a kötetben. Ugyanakkor több írás foglalkozik a legfiatalabbak, a pályakezdők antológiáival. A szerző nem tagadja, hogy válogatása szubjektív: londoni magánya nem tette lehetővé, hogy a teljes élő magyar irodalmat figyelje; elsősorban azokról írt, akik könyvet küldtek neki.

Ily módon a kötet semmiképpen sem az, aminek címe hirdeti. Nem irodalomtörténet, még csak nem is a kortárs magyar irodalom históriája, hanem kritikagyűjtemény. Továbbá hiába ígéri a szerző, hogy „tárgyilagos és semleges" akar lenni, a valóságban egy nagyon is szubjektív kritikagyűjteményt tartunk a kezünkben. Abban is van némi ellentmondás, hogy Határ Győző programja szerint mindig *csak író* akart lenni, jelen vállalkozása viszont nyilvánvalóan vastagon közírás, „közéleti tevékenység": véleménymondás könyvekről, s még csak nem is mindig csupán szépirodalmi művekről. De ne szaporítsuk az ellentmondásokat (persze hogy tele vagyunk velük), hanem tekintsük a könyvet annak, ami: a kötet egy nagy műveltségű, széles látókörű író

véleménygyűjteménye néhány kortárs magyar író könyvéről, munkásságáról, amit majd a jövendő irodalomtörténet-írás minden bizonnyal figyelembe vesz, feldolgoz, forrásként használ.

Milyen kritikus, milyen olvasó Határ Győző? Rengeteget és roppant érzékenyen olvas. Nincs szüksége arra, hogy az előtte fekvő könyvnek minden sorát átelmélkedje, elég, ha a könyvet „átböngészi". Nem olvasónaplót vezet, nem jegyzetel olvasás közben, a filológia helyett inkább ízlésére, emlékezetére támaszkodik. Mély lélegzetvétellel, hatalmas bekezdésekben fogalmaz. Sokat és jól, találóan idéz. Rendszerességnem módszerében, hanem szemléletében érvényesül. Az új mellé áll, a kísérletezés jobban vonzza, mint a tradíció ápolása. Helyzeti előnye, hogy kilátótornya, ahonnét a magyar irodalmat szemléli, Londonban áll, több nyelven olvas, így módja van, hogy a világhorizontot érvényesítse, s a hazai jelenségeken az európai színvonalat „nyugatról nézve" számonkérje. Egybevetései, párhuzamai, példái hitelesek és érvényesek. Elveti a sablonokat, a patentra járó gondolkodásmódot: természetes hajlama a demitologizálás, a babonák, előítéletek, klikkek és szent tehenek elleni harc. Mindemellett nem titkolja, hogy irodalmi ízlése, irodalomfelfogása már a háború befejezése előtt kialakult, általában a múlthoz, az általa megélt normákhoz, saját ismereteihez és ízléséhez viszonyít; de elég rugalmas ahhoz, hogy alkalmanként kész korábbi véleményét felülvizsgálni és módosítani (pl. Mécs László esetében). Határ Győző toleráns, megértő kritikus. Nem vitatkozik, nem kifogásol harsányan, nem „elvi". Inkább figyelemfölhívó, értéktisztelő, s az ízlésétől eltérőt, fenntartásait csak finoman jelzi. Nagy érdeme (ma már nálunk is természetes), hogy már a hatvanas években az egyetemes magyar irodalomban gondolkodik, s Tolnai Ottó, Kányádi Sándor, Szőcs Géza korai művei érdeklődése előterében állnak. Ugyanilyen fontos, hogy természetes mozdulattal emeli be a magyar irodalomba, és értékeli az ún. nyugati emigrációban élő alkotókat, pl. Bakucz József, Gömöri György, Kabdebó Tamás, Sárközi Mátyás, Thinsz Géza műveit. Ha valaki a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek nyugati magyar irodalmáról egykorú és hiteles képet akar kapni, elsősorban Határ Győző véleményére támaszkodhat. Több mint kuriózum, inkább elgondolkoztató életpálya és sors: Határ Győző figyelme a „visszafordított", magyar származású, de nem magyarul író szerzőkre is kiterjed, Artur Koestlerre, Paolo Santarcangelire és George Szirtesre. A legnagyobb megértéssel és beleéléssel két magyar kortársáról – ifjúkoruk óta halálukig megőrzött két eszményéről –, a prózaíró Szentkuthy Miklósról és a költő Weöres Sándorról ír. Iróniája viszont akkor szikrázik föl leginkább, ha negatív jelenségekről, a magyar irodalom általa legnagyobbnak tartott gyengeségéről, a filozófiai gondolkodás hiányáról szól.

Határ Győző kritikagyűjteménye jelen formájában is azt bizonyítja, hogy az elmúlt három évtizedben a magyar irodalom jelentős értékei születtek. S mennyire bizonyítaná ezt a könyv akkor, ha a jeles szerző nem engedett volna saját elfogultságainak, előítéleteinek, babonáinak. Futó pillantásra is szembeötlő, hogy a megszemlézett mintegy száz kortárs magyar író közül hiányzik Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László, Tatay Sándor, Veres Péter neve. Hiányoznak a hatvanas évek elején föllépett fiatal prózaírók is: Bertha Bulcsu, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Moldova György, Szakonyi Károly. De hiányoznak a kísérletezők, a „formabontók" is: Hernádi Gyula, Esterházy Péter, Tandori Dezső. Határ Győző nem vett kézbe egyetlen Juhász Ferenc-kötetet, nem jelzi Nagy László értékét, egyedülvalóságát, nem érzi, hogy az Ottlik-regény, az Iskola a határon miért korszakos remekmű, nem elég fogékony, hogy Kondor Béla művészetének értékeit és fontosságát fölmutassa. Emeljünk ki

a fölsorolásból egyetlen nevet, Németh Lászlóét. Ítéletét – pontosabban előítéletét – közvetve fejezi ki, Hegyi Béla interjúgyűjteményéről szólva: „mindenben impresszionista: ahhoz, hogy filozófusnak fogadjam el, tele van az irodalmár velleitásaival; ahhoz, hogy szépírónak fogadjam el, teleaggatja művét a bölcselgés vágyolgásaival". Kétségtelen, szellemes megfogalmazás. De antipátián, nem elemzésen és a művek ismeretén alapuló vélemény. S hitelét jócskán megkérdőjelezi az az áhítatos tisztelet, amellyel Határ Győző például Lukács Györgyről vagy Déry Tiborról szól.

A kritikagyűjtemény kritikusa félve teszi le a tollat kezéből. Határ Győző is tudja: „Nehezen visz rá a lélek, hogy kritikát írjak a kritikus kritikáiról... ez a másodlagos harmadlagosság esete volna". Ennek ellenére a kötetben a könyvükkel szereplő szerzők egyötöde – a kilencvennyolcból mintegy húsz – Béládi Miklóstól Kabdebó Lóránt és Lengyel Balázstól Pomogáts Béláig – gyakorló kritikus. Ez az ellentmondás talán fölment a röstellkedés alól. Dicséretes és nagyvonalú kiadói vállalkozás volt Határ Győző kritikáit – a megtévesztő *Irodalomtörténet* cím ellenére – kiadni, de a kötet – saját szóhasználatával élve – nem lesz „ronggyá olvasott szentkönyv". Arra azonban mindenképpen jó, hogy fölhívja a figyelmet: bárcsak volna Határ Győzőnek elég ideje és kedve, hogy egyszer valóban megírja látomását hét évszázad magyar irodalmáról. *(Tevan Kiadó, 1991.)*

Tüskés Tibor